

(Ne) Plánování rodičovství- přechod k otcovství u mužů v České republice¹

Renáta Kyzlinková, Anna Šťastná

Abstract

In the paper we discuss circumstances and structural conditionalities of male transition between childlessness and the first child. Given that birth data from official statistics on men are considered to be incomplete and inaccurate in the Czech Republic we decided to take an advantage of an extensive sample size survey carried out in the country – Životní a pracovní dráhy 2010 (Life courses and work trajectories 2010) (N= 4010) and offer a comprehensive look at factors influencing male fertility of the first child. Our analysis consists of two main approaches 1) descriptive one shows via basic statistical methods main differences between childless men who want to be fathers and those who don't plan children in their future 2) exploratory one using the multivariate statistical models to find out characteristics of men that increase prospects to have children. Main characteristics (variables) entering the analysis in our study are level of education, economical status, partner relationships' history, family of origin background, experience with own housing, experience with cohabitation with children (stepchildren, adoptive children, foster care) and health status.

Key words: fatherhood, male fertility, logistic regression, reproductive plans, childlessness

JEL Code: J13

Úvod

Postavení otců a jejich role v rámci soukromého prostoru rodinné jednotky a veřejného prostoru reprezentovaného trhem práce je předmětem výzkumu řady sociologických šetření v ČR (např. výzkumy VÚPSV² a SoÚ AV ČR³). Na druhou stranu demografické souvislosti mužské prokreace jsou v analýzách plodnosti často ignorovány a reprodukce, její časování a okolnosti, které k rozhodování, zda se stát rodičem, vedou, jsou zkoumány zpravidla pouze z ženské

¹ Text vznikl v rámci projektu „Otcovství a mateřství v kontextech trhu práce a sociální politiky“ (GA ČR, reg. č. 15-14736S)

² Např. projekty „Rodina, zaměstnání, vzdělání“, „Půl na půl - rovné příležitosti žen a mužů“.

³ Např. projekty „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině: participace v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce“, „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti“, „Rodičovství po partnerském rozchodu – rodičovské role a identity rozvedených matek a otců“.

perspektivy. Mužská plodnost jako ukazatel reprodukčního chování byla v České republice zevrubněji studována pouze v letech 2011-2013 v rámci projektu GAČR⁴ „Reprodukční chování mužů“ (viz např. Rabušic, Manea, 2011). Studium determinant a časování mužské plodnosti bylo dlouho opomíjeno i světovými demografy a sociology. Zvýšená pozornost začala být otcům věnována přibližně v posledních třech dekadách minulého století, kdy se v západní Evropě a USA⁵ začal prosazovat trend tzv. „nového otcovství“⁶ (Lewis, 1986; Lupton et al., 1997; Singly, 2000; Clarke et al., 1998) a kdy bylo zřejmé, že dochází ke změně, respektive k novému utváření otcovské role, a to jak ve vztahu k dítěti, tak vzhledem k partnerce. Nový diskurs tedy již nepředpokládal tradiční rozdělení rolí v rodině s otcem, který plní pouze funkci živitele a relativně odtazité autority, ale otce, který má vůči partnerce rovnocennější postavení, přestože žena stále zůstává ve většině případů primárním pečovatelem⁷ a podílí se významně na péči, výchově a pozitivní emoční podpoře dítěte. Vzhledem k tomu, že význam otcovství a naplnění role otce jsou konstruovány v rámci širších socio-kulturních procesů, model otcovství tak byl významně proměnlivý i v historii ČR, potažmo Československa. Lze tvrdit, že „pečující otec“, jakožto představitel nového diskurzu, je v českém prostředí aktuální až s přelomem nového tisíciletí, kdy se navíc zvláště ze strany odborné veřejnosti začala intenzivně prosazovat genderová rovnost, a to jak na pracovním trhu, ale především pak v domácím prostředí. Rodinný model „pečujících otců“ však v českém prostředí stále naráží na bariéry. Viditelné jsou zejména bariéry institucionální povahy, kdy současné nastavení schémat trhu práce a rodinné politiky státu přispívá k relativně silné refamilializaci (Sirovátka, Bartáková 2008), pokud jde o péči o dítě, a k relativně rozšířenému rodinnému uskupení jednoho živitele (v naprosté většině muže) a jednoho pečovatele (v naprosté většině ženy).

Tento příspěvek se zaměřuje na reprodukční plány mužů jakožto okrajově analyzované téma v české socio-demografické literatuře. Cílem je analyzovat a popsat rozdíly mezi muži, kteří se chtějí v budoucnu stát otcem, a mezi muži, kteří rodičovství neplánují. Zaměřujeme se přitom na determinanty převážně strukturálního a situačního charakteru vycházející ze socio-

⁴ GAČR „Reprodukční chování mužů“ GAP404/11/0329, hlavní řešitel Prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc., FSS Masarykova Univerzita.

⁵ V USA The National Institute for Child Health and Human Development (NICHD) realizoval v letech 2005-2012 rozsáhlý projekt na téma Transition to Fatherhood, do kterého bylo zapojeno mnoho odborníků různých vědních disciplín.

⁶ „Nové otcovství“ předpokládá aktivní účast otců na výchově dětí již od raného věku. Otec by měl sehrát roli průvodce a trenéra, který dítěti pomáhá rozvinout jeho osobnost a nalézt nejlepší způsob sebeuskutečnění (Singly, 2000 in Radimská, R. 2002)

⁷ V souladu s teorií, kterou uvádí McDonald (2009), „Theory of incomplete gender revolution“. Teorie zdůrazňuje, že zatímco ženy se realizují v placené pracovní sféře téměř stejným podílem jako muži, v domácí sféře ještě zdaleka aktivita mužů ženám nevyrovná.

demografických charakteristik cílové populace a její situace pokud jde o partnerské vztahy a rodinné vazby. Termín „plánování rodičovství“ uvažujeme v tomto příspěvku spíše jako životní strategii než konkrétní cílenou aktivitu vedoucí k otěhotnění partnerky, respektive k zabránění nežádoucího těhotenství partnerky.

Jednoduchá popisná strukturální analýza na základě deskriptivních charakteristik má přiblížit, popsat a diferenciovat mezi muži, kteří se chtějí v budoucnu stát otcem, a mezi muži, kteří rodičovství neplánují. Tento úvodní vhled do problematiky bude doplněn o regresní analýzu, kde budou identifikovány významné aspekty života ovlivňující fakt, že je mladý muž ochoten stát se otcem.

1 Reprodukční plány jako základ rozhodovacího procesu vedoucího k rodičovství

Rozhodnutí stát se poprvé otcem, pokud k tomuto rozhodnutí vůbec dojde, je velmi komplexní proces. Zatímco proces rozhodování, zda se stát matkou ovlivňují nejen normy a obecně zastávané hodnoty dané společností, ale i individuální hodnoty a subjektivní preference, u mužů je situace o to komplikovanější, že do rozhodování intenzivněji vstupuje interpersonální vztah v rámci partnerské diády. Rodičovství muže je tak závislé na kvalitě partnerského vztahu, vzájemné důvěře partnerů, vymezení partnerské dominance/submisivity apod.. Tyto faktory samozřejmě ovlivňují i rozhodování o zahájení reprodukce žen, nicméně biologické rozdíly pohlaví jasně determinují muže k tomu, že rozhodnutí stát se otcem nemůže ležet jen na nich samotných. Ze současných výzkumů reprodukčních preferencí vyplývá, že muži dávají více než ženy, pokud jde o počet dětí nebo časování rodičovství, na názor své partnerky (Dudová, Vohlídalová, 2007). Muži musí samozřejmě nést i to riziko, že do rozhodnutí o své reprodukci nemusí kromě poskytnutí biologického materiálu zasáhnout žádným volným jednáním (Lewis, 1986). Výzkumy mapující rozhodovací proces mužů jsou většinou řešeny na základě kvalitativních metod. V českých podmínkách bylo plánování rodičovství až už jako součást životního názoru případně jako životní etapa, ke které jedinec během své životní cesty dospěje, studováno velmi okrajově (Kubíčková, 2008; Cápová, 2014; Hašková, 2009; Hašková, 2006) a v případě Haškové (2009) jako vysvětlující fenomén zvyšujících se podílů bezdětných osob ve společnosti.

Ideálně by měl být přechod k rodičovství uváženým a plánovaným krokem, který je mezi partnery diskutován a kde došlo v diskusi ke vzájemné shodě. Je zřejmé, že reálné chování je od ideálu často vzdáleno a pozice mužů v případě vlastní reprodukce znamená řadu

alternativních procesů. Partnerské vyjednávání ohledně rodičovství však přesahuje zaměření této studie.

Text se bude zabývat velmi ranou fází celého procesu rozhodování, zda se stát otcem, či nikoliv. Jinak řečeno, příspěvek bude pojednávat o ochotě mužů založit v budoucnu rodinu. Domníváme se, že tato ochota a primární ať již pozitivní či negativní postoj k reprodukci v sobě zahrnuje zejména hodnotovou orientaci a zároveň normativní do určité míry i stereotypní představy o rodičovství jako takovém (srovnej např. Billari, Philipov, Testa, 2009; Rostgaard, Moberg, 2015). Lze také předpokládat, že pokud jde o plánování reprodukce, budou u bezdětných osob převažovat hodnotové a ideové vlivy nad vlivy strukturální povahy jako je např. bytová a ekonomická situace. Hašková (2006) k tomuto problému uvádí, že strukturální vlivy získávají na intenzitě až při plánování dětí vyššího pořadí. Nicméně jsme přesvědčeny, že vnímání pozitiv a negativ rodičovství je zásadní determinantou pro rozhodnutí, zda jedinec ve svém životě nakonec k reprodukci přistoupí či ne⁸.

Právě ideové a hodnotové zakotvení jedince podstatně ovlivní, zda jedinec bude k realizaci reprodukce v životě, kde je celá řada konkurenčních „životních cest“, směřovat. V souladu s teorií druhého demografického přechodu (Van de Kaa, 1987) je důležité si uvědomit, že moderní, tržně ekonomická společnost umožňuje mužům a ženám volit si a takřka sestavovat si své životy podle svých přání. Mladí lidé mají tu možnost vybrat si mezi tím, zda chtějí studovat, cestovat, věnovat se kariéře či svým zálibám, nebo mít dítě (Lechnerová, 2011). Přesto, jak ukazují některé domácí sociologické studie, právě rodina a děti hrají v hodnotovém žebříčku lidí zcela zásadní roli a obojí se řadí na jeho nejvyšší příčky (Kučera, 2000, Kuchařová, 2003, Šamanová, 2006, Šťastná 2007, Lechnerová, 2011). Ačkoliv mít děti patří mezi životní priority jak u mužů, tak u žen, muži řadí důležitost rodičovské role až za roli partnerskou a za prioritu dobrého zaměstnání (Šamanová, 2006). Tomu pak odpovídá i reálné reprodukční chování s vyšším podílem bezdětných mezi muži a vyšším průměrným věkem muže při narození dítěte.

2 Data

Ke studiu reprodukčních plánů mužů jsme zvolily sekundární analýzu datového souboru Životní a pracovní dráhy 2010⁹. Sběr dat byl uskutečněn kvótním výběrem prostřednictvím face

⁸ Tématem souladu očekávaného a reálného počtu dětí se zabývala řada domácích i zahraničních studií (např. Rabušic, Chromková Manea 2007, Hora 2008, Chesnais 2000, Bongaarts 2001, Hakim 2003, Goldstein, Lutz, Testa 2003, Billari, Phillipov, Testa 2009)

⁹ Data byla sbírána v rámci projektu SoÚ AV ČR „Proměny forem uspořádání partnerského a rodinného života z hlediska konceptu životních drah“ (GAČR reg. Č. P404/10/0021).

to face rozhovorů. Reprezentativní vzorek čítal 4010 respondentů ve věku 25-60 let. Reprezentativita vzorku byla stanovena podle pohlaví, věku, vzdělání, velikostí místa bydliště a regionu.

Pro potřeby našeho výzkumu jsme se soustředily pouze na muže ve věku 25-29 let. Ve věku 25-29 let byli téměř všichni (94 %) respondenti bezdětní. Vzhledem k tomu, že průměrný věk otců při narození dítěte (modelovaný výpočet odhadovaných chybějících údajů o otci dítěte)¹⁰ se v současnosti pohybuje okolo 33,2 roku (u žen 29,9 let) a těžiště plodnosti je u mužů jednoznačně ve věkové kategorii 30-34 let, pak lze předpokládat, že naše cílová věková skupina má realizaci reprodukčních plánů ještě před sebou. Zároveň se jedná o životní etapu, kdy jedinec o rodičovství začíná alespoň uvažovat, případně plánovat možnost přijetí rodičovské role do budoucna. Plánování rodičovství v tomto věku tedy vypovídá o ochotě mladé mužské populace změnit v budoucnu svůj životní styl. V tomto příspěvku nechceme zkoumat motivy, které vedou mladé muže k tomu, že chtějí mít děti, ačkoliv toto téma se jeví jako velice nosné (Cabrera a Tamis-LeMonda, 2014), stejně jako nebudeme sledovat, zda se plánované rodičovství podařilo realizovat (Šťastná, 2011). Naším primárním cílem bude diferencovat mezi muži, kteří děti chtějí, a muži, kteří rodičovství ve svém životě neplánují.

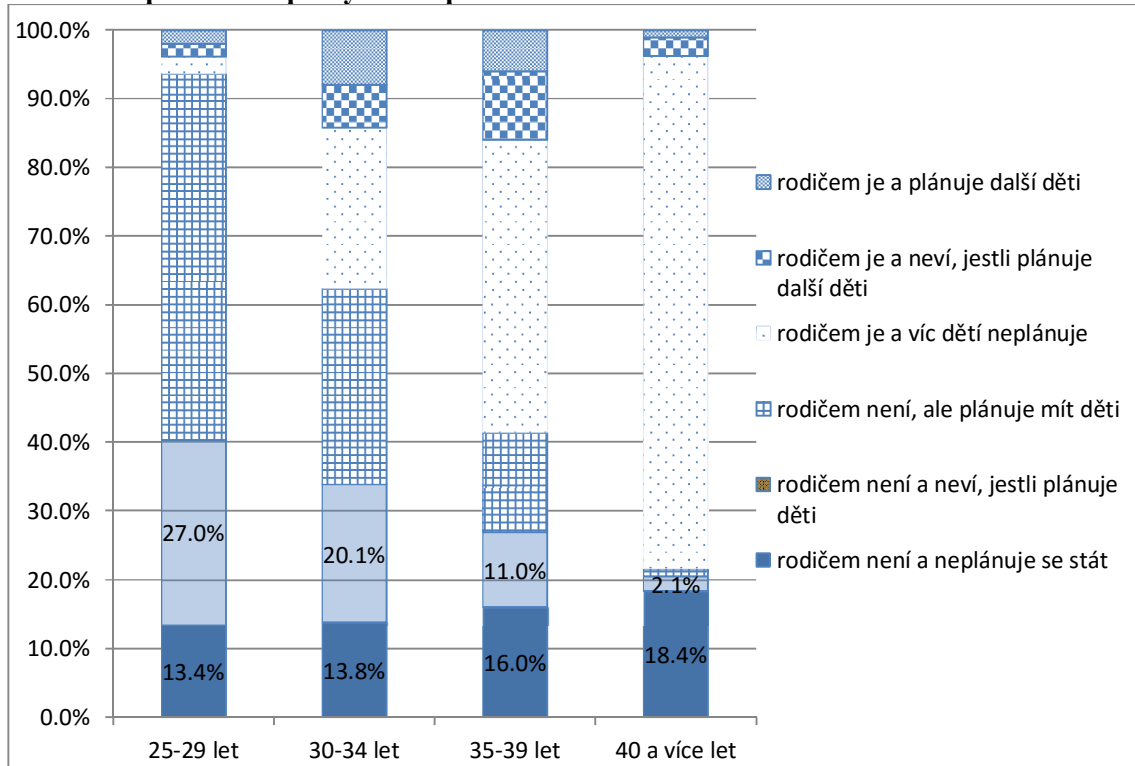
3 Ochota stát se otcem – odstup od rodičovství se napříč věkem neproměňuje

Reprodukční plány se významně liší podle pohlaví. Děti ve svém životě neplánuje statisticky významně více mužů než žen¹¹. Pouze 57 % mladých bezdětných mužů ve věku 25-29 let deklarovalo, že plánuje ve svém životě děti. Stejný postoj zaujaly více než tři čtvrtiny stejně starých bezdětných žen. Z grafu 1 je zřejmé, že se podíl bezdětných mužů, kteří rodičovství do budoucna neplánují, napříč věkovými kategoriemi příliš neliší. Dle předpokladu tento podíl roste s věkem respondenta, ale nikterak významně, pokud předpokládáme, že ve vyšším věku již respondenti znají např. svá zdravotní omezení a dokáží odhadnout své fyzické síly na tak náročný úkol, jakým rodičovství bezesporu je.

¹⁰ Průměrný věk otce při narození prvního dítěte nelze z oficiální statistiky vypočítat, jelikož pořadí dítěte je vztaženo vždy pouze k matce.

¹¹ U bezdětných mužů ve věku 25-29 let to bylo 14,2 % a u žen 6,5 %. Zároveň nebylo rozhodnuto 29,1 % mužů a 18,1 % žen této věkové kategorie.

Graf 1: Reprodukční plány mužů podle věku

Zdroj: ŽPD2010

4 Základní charakteristiky osob s pozitivními reprodukčními plány

4.1 Strukturální vlivy

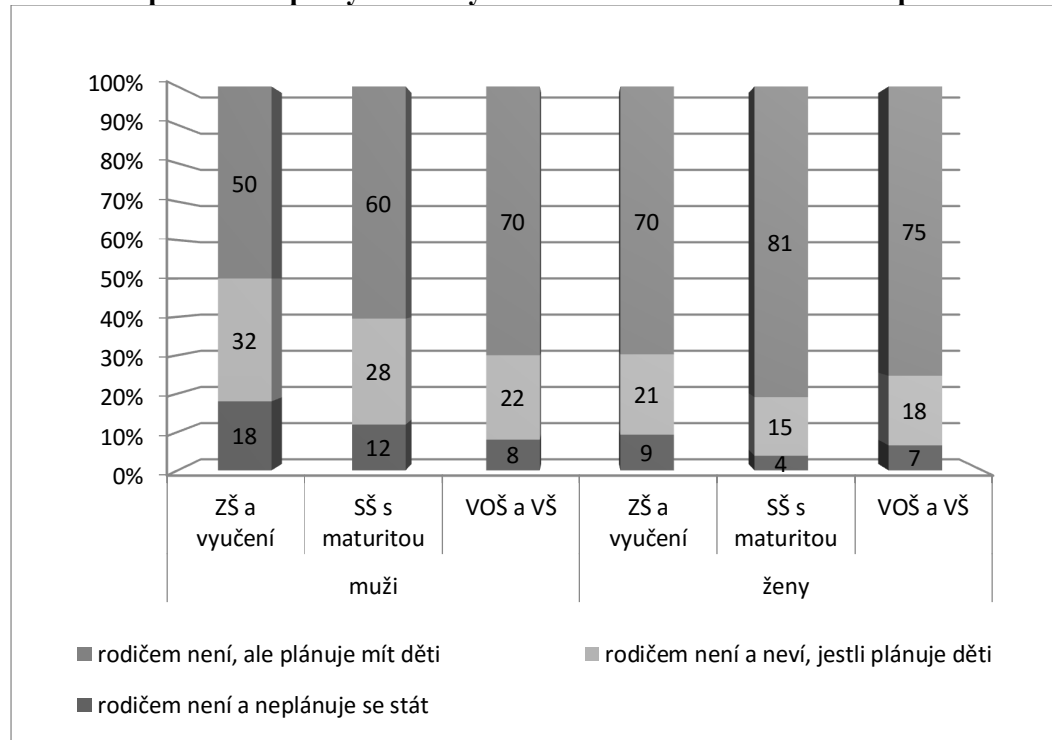
Reprodukční plány bezdětných mladých mužů jsou významně závislé na dosaženém vzdělání. Tato závislost se jeví jako silnější právě u mužů než u žen. Mezi bezdětnými respondenty ve věku 25-29 let bylo přesvědčeno o tom, že chce mít dítě 70 % vysokoškoláků, 60 % středoškoláků, ale již jen polovina mužů se základním vzděláním nebo výučním listem. Zajímavé je, že ač souvislost plánování reprodukce a vzdělání byla prokázána, podobný vztah mezi ochotou mít dítě a socioekonomickým statusem, stejně jako povahou pracovní činnosti (manuální/nemanuální typ činnosti) nebyl prokázán. Další proměnnou, kterou jsme sledovaly zpět do minulosti¹², byla zkušenost s nezaměstnaností. Ani tato proměnná však neměla na skutečnost, zda muž plánuje děti či ne, statisticky významný vliv.

Mezi tzv. strukturální vlivy ve vztahu k ochotě mít v budoucnu děti lze řadit i charakter původní rodiny a podmínky, ve kterých jedinec vyrůstal. Data však ukazují, že mezi „dosud“ bezdětnými respondenty do 30 let nebyly zjištěny žádné statisticky signifikantní rozdíly

¹² Výzkum ŽPD2010 obsahoval řadu retrospektivních otázek.

v rodičovských plánech podle vybraných charakteristik původního rodinného zázemí, jakými jsou např. typ rodiny (úplná/rekonstruovaná/1rodič), zkušenost s rozvodem rodičů, velikost obce, kde respondent vyrůstal apod.

Graf 2: Reprodukční plány bezdětných mužů a žen ve věku 25-29 let podle vzdělání

Zdroj: ŽPD2010

4.2 Hodnotové a ideové vlivy

Kvantitativní výzkum vyžaduje vždy určitou redukci reality. Převést komplexní povahu hodnot a postojů do řeči čísel je vždy poměrně obtížné. Navíc se při sekundární analýze dat musíme spolehnout na proměnné, které byly primárně vybrány k zodpovězení odlišných výzkumných otázek. Nicméně výzkumný nástroj nabízí baterie proměnných, ze kterých si můžeme utvořit představu jak o postojích respondenta k genderovým stereotypům týkajících se mužské a ženské dělby rolí, tak představu o hodnotě dítěte v životě člověka. V této souvislosti jsme formulovaly dva předpoklady.

- 1) Muži, kteří zastávají spíše tradiční postoj k genderovému rozdělení rolí, budou relativně častěji ve svém životě plánovat děti než muži, kteří se kloní spíše k genderové rovnosti, a to jak ve sféře placené práce, tak i v rodinném životě.
- 2) Muži, pro které dítě nepředstavuje výlučný smysl života, budou častěji uvádět, že děti ve svém životě neplánují

Vzhledem k tomu, že se jednalo o set několika otázek, přistoupily jsme nejprve k redukci dat a pomocí faktorové analýzy¹³ jsme extrahovaly dva faktory, které vystihují respondentův tradiční/egalitářský postoj k rozdělní genderových kompetencí v rámci placené práce a rodiny (*Genderové stereotypy - F1*) a respondentovo vnímání hodnoty dítěte v životě člověka (*Hodnota dítěte - F2*).

Tabulka 1: Sycení faktorů „Genderové stereotypy“ a „Hodnoty dítěte“ konkrétními položkami (rotované faktorové zátěže)

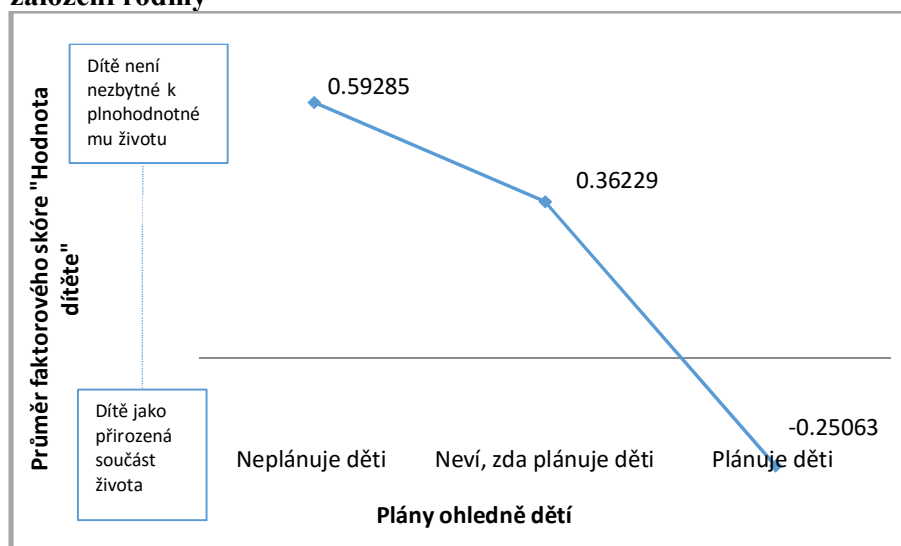
	F1	F2
	Genderové stereotypy	Hodnota dítěte
Muži by se měli věnovat péči o děti ve stejné míře jako ženy.	0,814	0,056
Rodiče by se měli na rodičovské dovolené vystřídat.	0,769	0,088
Ženy by se měly věnovat placenému zaměstnání stejně jako muži.	0,607	-0,122
Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a o rodinu.	0,584	-0,235
Život člověka, který nemá děti, zůstává nenaplněný.	0,055	0,843
Rozhodnutí nemít děti není přirozené a normální.	-0,082	0,761
Žít se svým partnerem bez dětí, věnovat se jemu nebo svému zaměstnání a koníčkům může člověku přinášet stejné uspokojení jako mít a vychovávat děti.	-0,107	0,634

Pozn. Zvýrazněním jsou ohraničená rozhraní mezi jednotlivými faktory podle kritéria nevyšší faktorové zátěže v rámci dvou faktorů.

Posléze byly testovány rozdíly průměrů faktorových skóre (test rozdílu průměrů t-test, ANOVA) mezi muži, kteří rodinu v budoucnu plánovali, těmi, kteří ji neplánovali a těmi, kteří ještě nebyli rozhodnuti. Z výsledků vyplývá, že skutečnost, jaký zastává muž postoj genderovému rozdělení rolí ve společnosti, neovlivňuje významně jeho reprodukční plány. Předpoklad, že muži vyznávající tradiční rozdělení rolí mezi muži a ženami ve společnosti se budou spíše přiklánět k pozitivním reprodukčním plánům, se nepotvrdil. Naopak dle předpokladu se prokázalo, že hodnota dítěte, respektive vnímání dítěte jako indikátoru kvality života mělo na plánování reprodukce významný vliv. Muži, kteří se domnívají, že život bez dítěte je nenaplněný a rozhodnutí nemít děti není přirozené a normální, statisticky významně častěji než ostatní uváděli, že do budoucna mít děti chtějí (srovnej graf 3).

¹³ Faktorová analýza byla provedena pouze u mužů ve věku 25-29 let. Analýza extrahovala dva faktory, kde je vlastní číslo větší než jedna (kritérium vyčerpané variance faktorem). Oba faktory vysvětlují 53,7% variability vstupujících proměnných (po rotaci VARIMAX F1=28,3 % a F2= 25,3%). KMO measures = 0,629, Anti image matrices hodnoty na diagonále jsou >0,5; tj. soubor je pro faktorovou analýzu vyhovující.

Graf 3: Průměrná skóre „Hodnoty dítěte“ podle plánů bezdětných mužů ohledně založení rodiny

Zdroj: ŽPD2010

4.3 Situační vlivy - mít partnera a samostatné bydlení

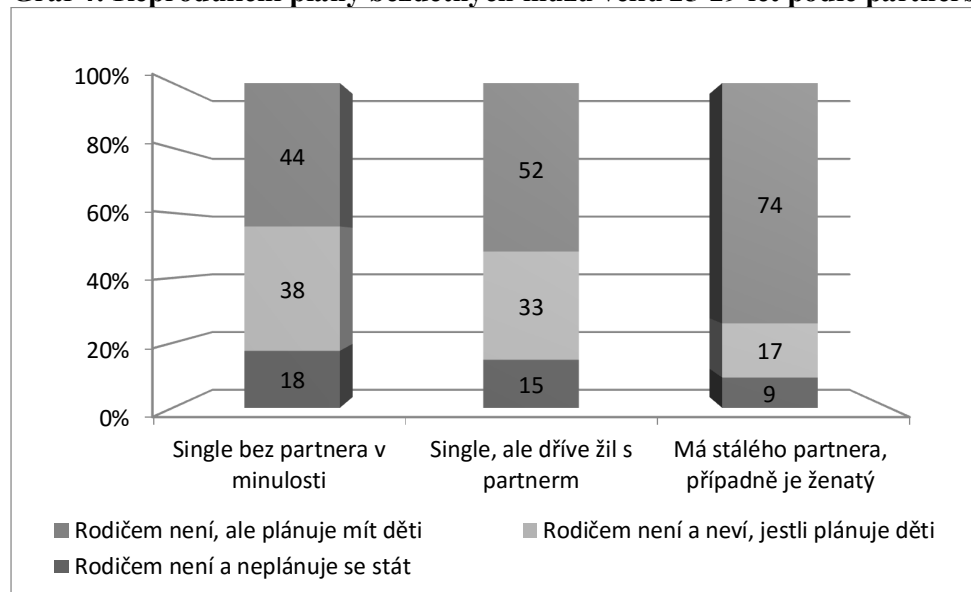
Jedním z nejdůležitějších situačních vlivů při studiu reprodukčních plánů je bezesporu partnerský život. Data ukazují, že pokud měl respondent v době výzkumného šetření stálého partnera, pak spíše plánoval ve svém životě děti než respondent, který žil sám. V našem výzkumném vzorku mělo stálou partnerku 41 % mladých mužů. Tito muži byli ze tří čtvrtin přesvědčeni, že ve svém životě chtějí děti a pouze 9 % z nich uvedlo, že dítě neplánuje. Naopak stejně pozitivní postoj k dětem ve svém životě deklarovalo pouze 44 % mužů, kteří ještě nikdy stálý partnerský vztah neměli.

Určitou roli, zda respondent plánuje či neplánuje v budoucnu děti, hraje i věkový rozdíl mezi partnery. Zde platí, že pokud je partnerka podobně stará jako muž (+/- 2 roky), muži spíše plánují děti, a to zejména v porovnání s muži, kteří mají partnerku starší o 3 a více let.

Kromě partnerského života se ve vztahu k reprodukčním plánům jeví jako velice důležitá i bytová situace respondenta. Ve věku 25-29 let totiž celých 40 % bezdětných mužů bydlí ještě se svými rodiči či u svých příbuzných, pouze zhruba čtvrtina bezdětných mužů bydlí s partnerkou, 13 % mužů bydlí samostatně a asi 20 % sdílí domácnost s někým jiným. Dá se tedy předvídat, že děti plánují nejčastěji muži, kteří již s partnerkou sdílejí domácnost, a to v celých třech čtvrtinách případů (viz graf 5). Další skupinou mužů, kteří relativně častěji než ostatní uváděli, že chtějí mít děti, byli muži bydlící samostatně. Zde hlubší analýza ukazuje, že muži, kteří bydleli samostatně, měli již v minulosti stálého partnera na rozdíl od mužů, kteří

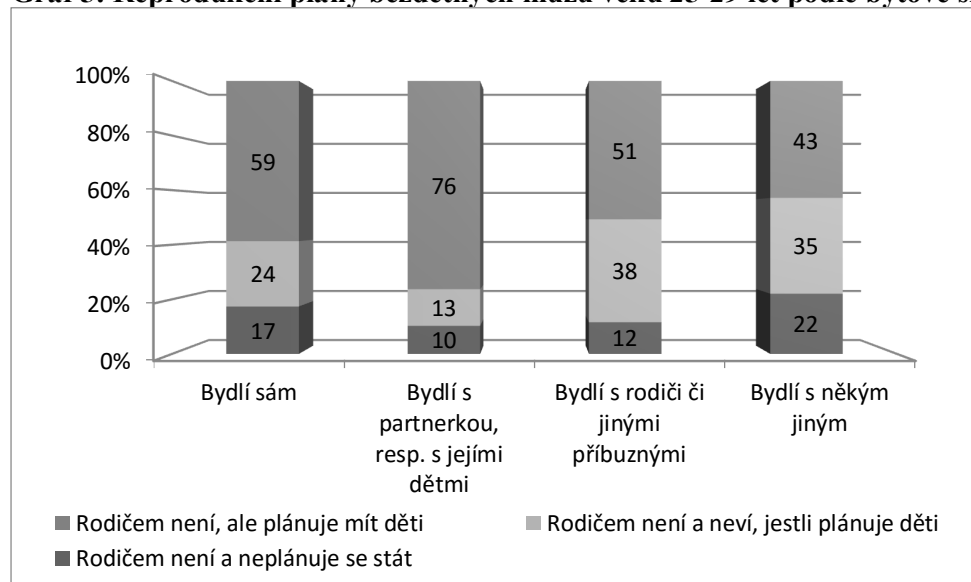
bydleli s rodiči nebo s někým jiným. Bohužel nelze určit, jakým směrem je závislost orientována, tj. zda se ten, kdo plánuje, respektive předpokládá založení rodiny, snaží o samostatné bydlení nebo naopak ten, kdo dosáhl na samostatné bydlení, disponuje příhodnějšími podmínkami pro získání partnerky, a tedy i pro založení rodiny.

Graf 4: Reprodukční plány bezdětných mužů věku 25-29 let podle partnerského statusu

Zdroj: ŽPD2010

Graf 5: Reprodukční plány bezdětných mužů věku 25-29 let podle bytové situace

Zdroj: ŽPD2010

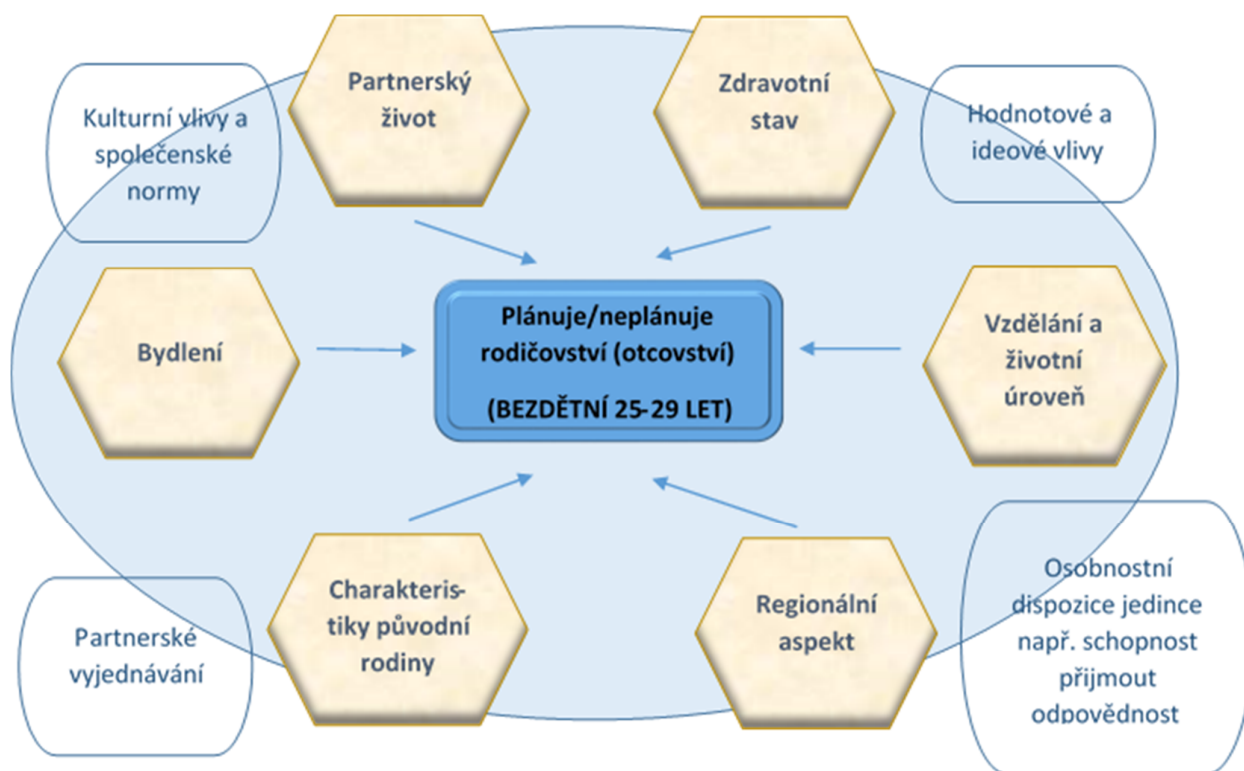
5 Vícerozměrný pohled na problematiku reprodukčních plánů u mladých mužů - logistická regrese

Za použití binární logistické regrese jsme se rozhodli testovat působení různých proměnných na skutečnost, zda mladí bezdětní muži plánují či neplánují ve svém budoucím životě mít dítě. Do modelu vstupovala závislá proměnná „Plán mít dítě“ – neplánuje nebo neví (0)¹⁴, plánuje mít děti (1). Výhodou logistické regrese je stanovení vztahu mezi závislou a nezávislou proměnnou za předpokladu kontroly ostatních proměnných. Testováno bylo několik modelů s různými typy nezávislých proměnných (viz obrázek 1).

Základním předpokladem bylo testovat vliv několika aspektů z různých životních sfér. Tyto sféry se vzájemně prolínají, takže je nelze chápat jako oddělené entity. Nezávislé proměnné tedy měly operacionalizovat situaci respondenta v oblasti partnerských vztahů, samostatného bydlení, zdravotního stavu, vzdělání, ekonomické aktivity, celkové životní úrovně domácnosti a charakteristik původní rodiny respondenta, jakými jsou velikost původní rodiny (počet sourozenců), zkušenost s rozvodem rodičů v období dětství nebo velikost místa bydliště v období dětství. Dále byl zkoumán vliv vybraných hodnotových orientací, konkrétně do jaké míry vyznává muž stereotypní genderové rozdělení rolí a také jakou připisuje dítěti hodnotu v životě člověka (viz deskriptivní analýza výše).

¹⁴ Vzhledem k tomu, že se zajímáme zejména o definici mužů, kteří mají vyhraněné pozitivní reprodukční plány a také pro větší přehlednost byla z původní proměnné o třech kategoriích (1- neplánuje děti, 2- neví, zda plánuje děti, 3- plánuje děti) vytvořena binární proměnná (0- neplánuje děti nebo neví, 1- plánuje děti). Předchozí analýza potvrdila, že pokud jde o studované deskriptivní charakteristiky, pak si byli respondenti, co neví, zda plánují děti blíže s respondenty, kteří je neplánují.

Obrázek 1: Mnohorozměrná povaha vlivů působících na reprodukční plány

Zdroj: Vlastní nákres

Prověřením několika regresních modelů, kde byly diskutovány relevantní statistické parametry (regresní koeficienty Beta, -2Log likelihood (deviance), Nagelkere R square, parametry ROC křivek, Hosmer and Lemeshow Test atd.), jsme se snažily nalézt nejlépe predikující model s optimálním počtem vysvětlujících proměnných. Ačkoliv a-priory provedená deskriptivní analýza na základě kontingenčních tabulek již naznačila, které proměnné budou více ve hře, testován byl model (obr. 1) jako celek, a to postupným přidáváním jednotlivých proměnných do modelu a sledováním zejména vývoje hodnoty statistické chyby modelu (deviance -2Log likelihood¹⁵) po přidání vybraných proměnných. Jako první do modelu vstoupily samozřejmě proměnné, u kterých byla předpokládána jednoduchá závislost z provedených kontingenčních tabulek.

Výše uvedeným postupem jsme došly ke zjištění, že postoj k rodičovství, respektive plány na vlastní reprodukci u mladých bezdětných mužů nejsou zásadně ovlivněny tím, v jaké rodině respondent v dětství vyrůstal. Stejně jako rodinné poměry v dětství (zkušenost s rozvodem rodičů) či socio-geografické zázemí (velikostní kategorie obce bydliště respondenta

¹⁵ Pokud je hodnota změny ukazatele -2log Likelihood statisticky významná, znamená to, že se s každým krokem a přidáním proměnných naměřená chyba modelu statisticky významně snižuje.

v dětství) se v modelu neukázaly jako významné pro predikci studovaného jevu. Statisticky významný vliv nebyl zjištěn ani při kontrole proměnných navázaných na situaci muže na trhu práce, jakými jsou socio-ekonomický status (student, nezaměstnaný, pracující). Pokud jde o hodnotovou orientaci, výsledné modely nezahrnují vliv postojů k genderovému rozdělení rolí, jelikož ty se ukázaly, na rozdíl od předpokladu, jako statisticky nevýznamné.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem byly nakonec zkonstruovány tři modely, které ilustrují vliv strukturálních proměnných, situačních proměnných a obecně zastávané hodnoty dítěte v životě.

Tabulka 2: Poměry šancí Exp(B), že muž bude ve svém životě plánovat děti (exponované koeficienty logistických regresí).

	Model 1	Model 2	Model 3
strukturální proměnné			
<i>Vzdělání (VŠ+VOŠ ref.)</i>	*	*	*
ZŠ	0,221 **	0,214 **	0,14 **
SŠ bez maturity, vyučení	0,557	0,477	0,35 *
SŠ s maturitou	0,509	0,442	0,36 *
<i>Životní úroveň (špatná ref.)</i>	**	*	
dobrá	2,741 **	2,246 *	2,075
ani dobrá, ani špatná	1,56	1,336	1,114
situační proměnné			
<i>Partnerství (single bez partnera i v minulosti ref.)</i>		*	*
single, ale dříve žil s partnerem (včetně rozvedených)		1,709	1,337
stálý partnerský vztah bez ohledu na společné bydlení včetně ženatých		2,391 **	2,469 **
<i>Domácnost (bydlí sám ref.)</i>			
bydlí s partnerkou, resp. manželkou		1,222	0,93
bydlí bez partnerky s rodiči či příbuznými		0,865	0,782
bydlí s někým jiným		0,507	0,476
hodnotová proměnná			
Žít bez dětí, věnovat se partnerovi, zaměstnání, koníčkům může přinášet stejné uspokojení jako mít a vychovávat děti (souhlas ref.)			5,928 ***
N	300	300	300
Nagelkerke R ²	0,109	0,196	0,344
Hosmer and Lemeshow test - significance	0,999	0,832	0,702
% úspěšně zařazených případů	64,0	68,0	72,7

Zdroj: ŽPD2010

Pozn.: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Tabulka 2 představuje regresní modely, ve kterých jsou zahrnuty proměnné, které mají statisticky významný vliv na skutečnost, zda muž plánuje ve svém životě dítě. V modelech byla ponechána i proměnná „Domácnost“, respektive s kým respondent bydlí, která se ukázala jako statisticky významná ovšem na nižší, hraniční, hladině významnosti $p < 0,1$.

Výsledky ukazují, že šance, že muž plánuje ve svém životě děti, je významně ovlivněna zejména jeho vzděláním, partnerskou historií a vnímáním hodnoty dítěte v životě člověka. Pokud je muž vysokoškolák, má partnerku a domnívá se, že život bez dětí nemůže být stejně naplněný jako život s dětmi, pak jsou šance, že sám chce mít dítě, nejvyšší. Podíváme-li se konkrétně na faktor vzdělání, pak platí, že muž se základním vzděláním má oproti vysokoškolákovi o 86 % nižší šanci, že bude plánovat do budoucna děti, šance středoškoláka s maturitou je v porovnání s vysokoškolákem nižší o 64 %.

Podíváme-li se na vliv partnerství na ochotu mužů mít děti, pak tuto ochotu výrazně zvyšuje zejména aktuální partnerský vztah. Rozdíl je poměrně značný, jelikož šance mladého muže, který měl v době výzkumu stálý partnerský vztah, že vyjádří pozitivní reprodukční plány, je o 140 % vyšší než šance muže, který nikdy stálý partnerský vztah neměl.

Naopak mezi muži, kteří nikdy neměli partnerku, a těmi, kteří již v partnerském vztahu byli, ale aktuálně jsou single, nejsou z hlediska plánování dětí statisticky významné rozdíly.

Hodnota dítěte v životě člověka se jeví jako zásadní prediktor ochoty mužů do budoucna plánovat dítě. Muži, kteří považují život s partnerem, ve kterém se věnují svým zájmům a práci, za stejně plnohodnotný jako život s dítětem, pak měli významně nižší pravděpodobnost, že jejich reprodukční plány budou pozitivní.

Důležitost subjektivně vnímané hodnoty dítěte v životě člověka a jejího vlivu na reprodukční plány lze přehledně ilustrovat prostřednictvím pravděpodobností¹⁶ pro specifické skupiny mužů odhadnutých na základě regresních koeficientů.

Tabulka 3: Pravděpodobnosti odhadnuté na základě regresních koeficientů, že specifická skupina mužů bude ve svém životě plánovat děti.

		Partner		Bydlí		Životní úroveň		Hodnota dítěte		P(Plánuje)
		Ano	Nikdy neměl	S partnerkou	S rodiči	Dobrá	Špatná	Důležité	Nedůležité/i jiná náplň života	
Vzdělání	VŠ	x		x		x		x		0,95
	SŠ (mat)	x		x		x		x		0,86
	VŠ		x		x		x	x		0,85
	ZŠ	x		x		x		x		0,83
	VŠ	x		x		x			x	0,75
	SŠ (mat)		x		x		x	x		0,67
	SŠ (mat)	x		x		x			x	0,52
	ZŠ		x		x		x	x		0,44
	ZŠ		x		x		x		x	0,12

Zdroj: ŽPD2010

¹⁶ $P(\text{Plánuje}) = \frac{\exp(\beta_0 + \sum \beta_i \cdot X_i)}{1 + \exp(\beta_0 + \sum \beta_i \cdot X_i)}$

Jak vidíme z tabulky 3, pozitivní reprodukční plány lze předpokládat s nejvyšší pravděpodobností u mladých mužů, kteří mají vysokoškolské vzdělání, našli si partnerku, se kterou bydlí a považují dítě za těžko nahraditelnou součást kvalitního života. Pravděpodobnost, že tato skupina mužů bude plánovat děti, dosahuje 95 %. Ač by se mohlo zdát, že vnímání nezastupitelné hodnoty dítěte v životě jedince automaticky určuje i to, zda respondent plánuje ve svém životě děti, není tomu tak a z odhadu pravděpodobností lze sledovat, že podstatné jsou i vnější strukturální a situační vlivy. Pokud totiž má muž pouze základní vzdělání, svou životní úroveň označuje jako špatnou, žije s rodiči a nikdy neměl stálý partnerský vztah, pak je jeho pravděpodobnost, že ve svém životě počítá s dětmi, oproti ostatním skupinám relativně nízká (44 %), a to i v případě, že hodnota života s dítětem je pro něj relativně vysoká. Na druhou stranu význam hodnoty dítěte můžeme sledovat u skupiny vysokoškoláků, kteří disponují všemi předpoklady pro plánování rodiny (mají partnerku, se kterou bydlí a dosahují dobré životní úrovně), avšak dokáží si zároveň představit, že mohou svůj život naplnit i jinými aktivitami. Tato skupina mužů má pak nižší pravděpodobnost, že bude plánovat dítě (75 %), a to dokonce i v porovnání se stejně „situovanými“ muži se základním vzděláním, kteří ovšem hodnotu dítěte vyzdvihují (83 %).

Závěr

V posledních dvaceti pěti letech dochází v České republice k výrazným změnám rodinného i partnerského chování. Je pozorován výrazný odklad rodinných startů do vyššího věku i proměna forem rodinného života směrem k větší pluralizaci. V souvislosti s tím jsou podrobně analyzovány změny plodnosti i reprodukční plány žen a diskutován budoucí vývoj úrovně bezdětnosti. Cílem tohoto příspěvku je přinést do této debaty, založené doposud veskrze na analýzách žen, pohled ze strany mužů – potenciálních otců.

Naše analýza se soustředila na bezdětné muže ve věku 25-29 let s cílem identifikovat faktory, které přispívají k tomu, že mladí muži plánují založení rodiny, resp. identifikovat faktory zvyšující u některých skupin mužů pravděpodobnou bezdětnost. Zachyceny jsou možné strukturální vlivy (vzdělání, ekonomický status, uspořádání rodiny v dětství apod.), ideové a hodnotové vlivy i situační vlivy spočívající v aktuálním partnerském a residenčním uspořádání mužů (partnerství a sdílení společné domácnosti). Data nám bohužel neumožnila testovat velmi podstatnou dimenzi pro reprodukční plánování, a tou je partnerské vyjednávání, dohoda partnerů a jejich společná touha po dítěti. Partnerské konstelace jsou zachyceny pouze ve své statické podobě. Partnerská dynamika v průběhu rozhodování samozřejmě chybí.

Výsledky ukazují, že vysoký podíl mladých bezdětných mužů ve věku 25-29 let plánuje zůstat bezdětný, pouze 57 % deklarovalo, že plánuje ve svém životě děti. Nelze přitom jednoznačně říci, zda jsou to spíše strukturální, hodnotové či situační faktory, které vedou některou skupinu mladých mužů k tomu, že se ve svém životě chtějí stát rodiči a naopak jinou skupinu mužů k tomu, že se chtějí rodičovství ve svém životě zřeknout. Šance, že muž plánuje ve svém životě děti, je totiž významně ovlivněna zejména jeho vzděláním, partnerskou historií a vnímáním hodnoty dítěte v životě člověka. Nejvyšší šance, že bude muž chtít v budoucnu děti, vykazují muži vysokoškoláci, kteří mají partnerku a domnívají se, že život bez dětí nemůže být stejně naplněný jako život s dětmi.

Na druhé straně vzdělanostního spektra se naopak vyděluje skupina mužů s nejnižším vzděláním, ze kterých pravděpodobně významný podíl zůstane bezdětný, budou-li jejich nulové reprodukční plány skutečně naplněny. Muž se základním vzděláním má totiž oproti vysokoškolákovi o 86 % nižší šanci, že bude plánovat do budoucna děti. Avšak i šance středoškolsky vzdělaných jsou v porovnání s vysokoškoláky výrazně nižší (o 64 %).

Ani vysoká hodnota přiřádaná dítěti automaticky neznamena plánování rodičovství. Pokud má muž pouze základní vzdělání, svou životní úroveň označuje jako špatnou, žije s rodiči a nikdy neměl stálý partnerský vztah, zůstává pravděpodobnost, že ve svém životě plánuje děti, oproti ostatním skupinám relativně nízká (44 %), a to i v případě, že hodnota života s dítětem je pro něj relativně vysoká.

Zdá se tedy, že muži s nejnižším vzděláním v současné společnosti častěji zůstávají mimo důležité životní tranzice, jakými je rodičovství, ale také stabilnější partnerství či manželství. Jiné výzkumy totiž ukazují, že tito muži jsou také nejvíce znevýhodněni na sňatkovém i na partnerském trhu. Při výrazném poklesu intenzity uzavírání manželství u nich nedochází k adekvátnímu nárůstu intenzity vstupu do nesezdaného soužití (Šťastná, Paloncyová 2011). Jedním z možných vysvětlení oslabení jejich pozice na partnerském trhu, ale odvozeně také v otázce rodičovství, může být to, že tito muži na jedné straně zastávají často tradiční model rozdělení genderových rolí i podoby partnerských vztahů (Šťastná, Paloncyová 2011), na druhé straně, vzhledem k jejich nízkému sociálnímu statusu, je pro ně velmi obtížné tradiční model muže živitele skutečně naplňovat.

Literatura:

- Billari, F.C., Philipov, D., Testa, M.R. (2009) „Attitudes, norms and perceived behavioural control: explaining fertility intentions in Bulgaria.“ *European Journal of Population*, vol. 25, str. 439-65.
- Bongaarts, J. 2001. „Fertility and Reproductive Preferences in Post-Transitional Societies.“ *Population and Development Review* 27(Supplement: Global Fertility Transition): 260-281
- Cápiová, A. (2015) „Factors influence on the entry into fatherhood.“ *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation*, 1-2, str. 32-39.
- Carbera, N.J., Tamis-LeMonda, C.S. (eds.) (2014) „Handbook of Father Involvement: Multidisciplinary Perspectives.“ Second Edition Paperback, Routledge. New York and London.
- Clarke, S., Popay, J. (1998) „I am just a bloke who’s had kids: Men and Women on Parenthood.“ In: Popay, J., Hearn, J., Edwards, J. (eds.) „Men, Gender Division and Welfare.“ London, Routledge.
- Cooper, S. (2005) „A Rite of Involvement?: Men’s transition to fatherhood.“ *Durham Anthropology Journal*, Vol 13 (2).
- deMontigny Gauthier., P., deMontigny, F. (2013) „Conceiving a first child: fathers’ perceptions of contributing elements to their decision.“ *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 31(3), str. 274-284.
- Dudová, R., Vohlídalová, M. (2007) „Nové tváře rodiny a nové podmínky pracovního trhu.“ In Dudová, R. (eds.) „Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života.“ *Sociologické studie*, 7/3.
- Goldstein, J., W. Lutz, M. R. Testa. (2003) „The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe“. *Population Research and Policy Review*, 22, str. 479–496.
- Hašková, H. (2006) „Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat.“ *Sociologický ústav AV ČR*. Dostupné on-line <http://www.soc.cas.cz/promeny/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>
- Hakim, C. (2003) „A New Approach to Explaining Fertility Patterns: Preference Theory.“ *Population and Development Review*, 29 (3), str. 349–374.
- Hašková, H. (2009) „Fenomén bezdětnosti.“, SLON, Praha.
- Hora, O. (2008) „Potýkají se mladí lidé v české společnosti s problémem „chybějících dětí?““ Pp.: 245-287 in Sirovátka, T., O. Hora (eds.) „Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti“. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.
- Chesnais, J.-C. (2000) „Determinants of below replacement fertility.“ In: Below replacement fertility. *Population Bulletin of the United Nations, Special Issue 1999*, 40/41, str. 126-136.
- Kubíčková, A. (2008) „Role muže při plánování rodičovství.“ *Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, diplomová práce*. Dostupné on-line http://theses.cz/id/fla4pk/downloadPraceContent_adipIdno_10190
- Kučera, M. (2000) „Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí.“ In Fialová, L. a kol. (eds.) „Představy mladých lidí o manželství a rodičovství.“ Praha: Sociologické nakladatelství, str. 45–66.
- Kuchařová, V. (2003) „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství.“ In Mareš, P., Potočný, T. (eds.) „Modernizace a česká rodina.“ Brno: Barrister & Principal, str. 189–204.
- Lechnerová, Z (2011) „Determinanty oddalování početí dítěte.“ *Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU*, 4, str. 87–104.
- Lewis, Ch. (1986) „Becoming a Father.“ Milton Keynes, Open University Press.
- Lupton, D., Barclay, L. (1997) „Constructing Fatherhood,: discourses and experiences.“ London, Sage Publishers.

- Mc Donald, P., Meyers, M. K. (2009) "Social Policy Principles Applied to Reform of Gender Egalitarianism in Parenthood and Employment", in Gornick, J.C., Meyers, M.K. (eds.) „Gender Equality: Transforming Family Division of Labour.“ New York, NY: Verso, str. 161-75.
- Peterson, A., Jenni, C. B. (2003) „Men's Experience of Making the Decision to have their First Child: A Phenomenological Analysis.“ The Family Journal, October 2003, 11 (4), str. 353-363.
- Rabušic, L., B. E. Chromková Manea. (2007) „Jednodětnost v českých rodinách. Kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě?“ Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43(4), str. 699–719.
- Rabušic, L., Chromková-Manea, B. (2011) „Řekni, kde ti muži jsou? - O chybějících mužích ve studiích reprodukce.“ Sociální studia, Katedra sociologie FSS MU, 4, str. 47–66.
- Radimská, R. (2002) „Mateřství, otcovství a moc.“ Gender, rovné příležitosti a výzkum, 4/2002.
- Rostgaard, T., Moberg, R. J. (2015) „Fathering: the influence of ideational factors for male fertility behaviour.“ In Eydal G. B., Rostgaard, T. (eds.) „Fatherhood in the Nordic Welfare States - Comparing care policies and practice.“ Policy Press, Great Britain.
- Singly, F. (2000) „Le soi, le couple et la famille.“ Paris: Nathan.
- Sirovátka, T., H. Bartáková. (2008) „Harmonizace rodiny a zaměstnání v České republice a role sociální politiky.“ In Sirovátka, T., O. Hora (eds.) „Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti“. Brno: František Šalé-Albert.
- Šamanová, G. (2006) „Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost.“ Naše společnost 4 (2), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., str. 10 - 14. Dostupné on-line http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3958/fl1/100061s_Hodnota%20dite%20v.pdf
- Šťastná, A. (2007) „Druhé dítě v rodině – preference a hodnotové orientace českých žen.“ Sociologický časopis, roč. 43, č. 4, str. 721–745.
- Šťastná, A. (2011) „Realisation of childbearing intentions in the Czech Republic.“ Demografie, 53(4), str. 321–332.
- Šťastná, A., Palonciová, J. (2011) „První partnerská soužití českých žen a mužů a rostoucí význam kohabitací.“ Gender, rovné příležitosti, výzkum, 12(2), str. 16- 29.
- van de Kaa, D.J. (1987) „Europe's second demographic transition.“ Population Bulletin, vol. 42, no 1, str. 1-57.

Contact

Renáta Kyzlinková

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

renata.kyzlinkova@vupsv.cz

Anna Šťastná

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

anna.stastna@vupsv.cz